

Κωβαίου Ε.

Πανεπιστήμιο Κρήτης Βιβλιοθήκη

Σύντομη ιστορική εισαγωγή

Η κρητική επανάσταση του 1866-1869 αποτελεί σημαντική σελίδα της τοπικής και εθνικής μας ιστορίας, καθώς για πρώτη φορά, μετά το 1821, τέθηκε επιτακτικά το αίτημα της απόσχισης της Κρήτης από την οθωμανική αυτοκρατορία και της ένωσης της με την Ελλάδα. Κατά τη διάρκειά της συνέβησαν γεγονότα που συγκίνησαν τον χριστιανικό κόσμο, με κορυφαίο ανάμεσά τους την εθελούσια ολοκαύτωση των εγκλείστων πολιορκημένων από τα οθωμανικά στρατεύματα στη μαρτυρική Μονή Αρκαδίου.

Από την πλευρά της παρακμάζουσας οθωμανικής αυτοκρατορίας, που είχε να αντιμετωπίσει στα Βαλκάνια την αμφισβήτηση της επικυριαρχίας της από τη Ρουμανία και την απαίτηση των Σέρβων να εκκενώσει τα εδάφη τους, η κρητική επανάσταση αποτελούσε νέο πονοκέφαλο. Το ίδιο και για τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις που παρακολουθούσαν άγρυπνα την πύκνωση των εθνικών κινημάτων που αναδιαμόρφωναν τον ευρωπαϊκό χάρτη. Η ιταλική ενοποίηση, οι ανάλογες εξελίξεις στη Γερμανία, η ανάπτυξη της Αυστρίας, αλλά και ο Αμερικανικός εμφύλιος με την κατάργηση της δουλείας, σηματοδοτούσαν εξελίξεις, όπου το Κρητικό ζήτημα έβρισκε άνετα θέση. Καμία από τις ισχυρές δυνάμεις της γης δεν μπορούσε να μείνει αδιάφορη απέναντι σε αυτές τις διεθνείς ανακατατάξεις, μέρος των οποίων ήταν και το κρητικό ζήτημα.

Από την άλλη, για τα φιλελεύθερα πνεύματα της διεθνούς κοινότητας η επαναστατική εστία της Κρήτης αποτέλεσε πόλο έλξης. Πολλοί ήταν οι ρομαντικοί νέοι που έσπευδαν όπου ξεσπούσε επαναστατικό γεγονός⁷⁶ και για τους Ευρωπαίους, κυρίως για τους Γαριβαλδινούς,⁷⁷ η κοντινή Κρήτη ήταν στις προτιμήσεις τους. Επίσης, προσωπικότητες των γραμμάτων, των τεχνών και του τύπου, που η ηλικία τους ή άλλοι λόγοι δεν τους επέτρεπε προσωπική ανάμιξη στα γεγονότα, έθεσαν το λόγο και την γραφίδα τους στην υπηρεσία της κρητικής επανάστασης. Θα περιοριστώ να αναφέρω μόνο το εξέχον παράδειγμα του Βίκτωρος Ουγκώ που στήριξε με τις δημόσιες δηλώσεις στον τύπο και στο έργο του την κρητική επανάσταση.⁷⁸

Οι ελληνικές κυβερνήσεις από την πλευρά τους αδυνατούσαν να υποστηρίξουν ανοιχτά το αίτημα των Κρητών για ένωση. Ωστόσο, εθελοντές του ελληνικού στρατού κατέβαιναν στην Κρήτη για να υποστηρίξουν τον αγώνα των Κρητών αναλαμβάνοντας σε αυτόν αρχηγικές θέσεις, ελληνικά «πειρατικά» πλοία έσπαζαν τους αποκλεισμούς των Οθωμανών, εφοδίαζαν τους επαναστάτες με όπλα και μετέφεραν τα γυναικόπαιδά τους στη Σύρο και τον Πειραιά οξύνοντας την ένταση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, που καθ' όλη τη διάρκεια της κρητικής επανάστασης βρίσκονταν στα όρια ξεσπάσματος ελληνοτουρκικού πολέμου.

⁷⁶ Ανάμεσά τους ο Γάλλος φυσιολόγος, επαναστάτης και εκλεγμένος πληρεξούσιος του κρητικού λαού Γουσταύος Φλουράνς (1838-1871), εκλεγμένο αργότερα μέλος της Παρισινής Κομμούνας. Για την περιπετειώδη ζωή και δράση του βλ. Λεωνίδας Καλλιβρετάκης, *Η ζωή και ο θάνατος του Γουσταύου Φλουράνς*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 1998, κυρίως σ. 93-264.

⁷⁷ Ο αριθμός τους υπολογίζεται συνολικά σε 200 σύμφωνα με τον Λ. Καλλιβρετάκη, *Η ζωή και ο θάνατος*, ό.π., σ. 191.

⁷⁸ Για το θέμα υπάρχει αρκετή βιβλιογραφία: Παραπέμπω μόνο στο έργο του ίδιου του Hugo, βλ. V. Hugo, *Actes et Paroles*, v.2: *Pendant l'exil 1852-1870*, Παρίσι: Nelson Éditeurs, [χ.χ.], σ. 361-363, 368-372, όπου το κεφάλαιο: Crète.

Οι βιβλιογραφικές καταγραφές της επανάστασης του 1866-1869

Η δημιουργία ενός corpus καταγραφής των σύγχρονων με την επανάσταση ιστορικών μαρτυριών και των μεταγενέστερων αποτίμησών της προσέλυσε από νωρίς την κρητική λογισύνη που επιδόθηκε στην απογραφή τους.

Στα 1939 ο καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νικόλαος Τωμαδάκης, ο οποίος είχε διατελέσει και διευθυντής του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, δημοσίευσε στην *Επετηρίδα Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* την πρώτη βιβλιογραφία της περιόδου, σταχυολογώντας σε αυτή 235 βιβλιογραφικά λήμματα.⁷⁹

Το 1945 ο Παντελής Πρεβελάκης, εκδίδοντας το έργο του *Παντέρμη Κρήτη Χρονικό του Σηκωμού του 1866*, πρόσθετε στο τέλος του βιβλίου μια «ιδιότυπη» βιβλιογραφία για την περίοδο, επιλέγοντας από το έργο του Τωμαδάκη τα έργα που τον «βοηθήσανε να ξαναζήσει και να εκφράσει σε ένα χρονικό το Σηκωμό του '66».⁸⁰

Στις συμπληρώσεις του βιβλιογραφικού πάζλ συνέβαλαν κι άλλοι κρητικοί λόγιοι, όπως ο Μιχάλης Γρηγοράκης, ο οποίος στην επέτειο της εκατονταετηρίδας από την ολοκαύτωση του Αρκαδίου, δημοσίευσε σε επτά συνέχειες, από τις 19 έως τις 24 Μαρτίου του 1966, στην εφημερίδα Χανίων *Παρατηρητής*, άρθρο με τίτλο «Συμβολή στη Βιβλιογραφία της Κρητικής Επανάστασης του 1866-1869»,⁸¹ ο Θεοχάρης Ε. Δετοράκης (1939-2023)⁸² και ο Εμμανουήλ Β. Σπαχής.⁸³

Αναφερόμενοι στις βιβλιογραφικές απογραφές της κρητικής επανάστασης 1866-1869 θα ήταν ατόπημα να μην μνημονεύσουμε εδώ την πληθώρα των βιβλιογραφικών λημμάτων για την περίοδο που προσφέρει ο τρίτομος βιβλιογραφικός άθλος του Γεωργίου Εκκεκάκη (1934-2017) με τίτλο *Τα Κρητικά Βιβλία*.⁸⁴

Μεταβαίνοντας από τις έντυπες στην Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία για την Κρητική Επανάσταση του 1866-1869

Η Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία της Κρητικής Επανάστασης 1866-1869 που εδώ παρουσιάζουμε, δημιουργήθηκε για να συμπεριλάβει στην ομώνυμη ξεχωριστή συλλογή της *Ψηφιακής Βιβλιοθήκης Νεοελληνικών Σπουδών Ανέμη* <https://anemi.lib.uoc.gr/hierarchy/collection/130/> :

- 1) την ελληνική και ξένη γραμματεία του 19^{ου} αιώνα που αναφέρεται στην περίοδο και στο ιστορικό γεγονός της ολοκαύτωσης του Αρκαδίου
- 2) την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία επί του θέματος μέχρι και τις ημέρες μας
- 3) όλες τις πηγές που επιτρέπουν την τοποθέτηση της επανάστασης του 1866 στο πλαίσιο αντίστοιχων επαναστατικών κινήματων στη Μεσόγειο και τον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο του 19^{ου} αιώνα.

⁷⁹ Ν. Β. Τωμαδάκης, «Συμβολή εις την βιβλιογραφίαν των κρητικών επαναστάσεων, Β. Βιβλιογραφία της επαναστάσεως 1866-1869», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών*, τχ.2 (1939), σ. 198-238.

⁸⁰ Παντελής Πρεβελάκης, *Παντέρμη Κρήτη. Χρονικό του σηκωμού του '66*, Αθήνα 1945, σ. θ'-ια'.

⁸¹ Μιχάλης Γρηγοράκης, «Συμβολή στη Βιβλιογραφία της Κρητικής Επανάστασης του 1866-1869», εφ. *Παρατηρητής*, 19-24 Μαρτίου 1966.

⁸² Θεοχάρης Ε. Δετοράκης, «Βιβλιογραφία κρητικής ιστορίας», περ. *Παλίμψηστον*, τχ.3 (1986), σ. 221-224.

⁸³ Εμμανουήλ Β. Σπαχής, *Συμβολή εις την κρητικήν βιβλιογραφία 1554-1996*, Αθήνα 1966, σ. 16-21.

⁸⁴ Γ. Π. Εκκεκάκης, *Τα κρητικά βιβλία : σχεδιάσμα κρητικής βιβλιογραφίας*, τ.1 (1499-1863) Ρέθυμνο : Γραφοτεχνική Κρήτης Α.Ε., 1991, όπου «Οι προσθήκες (1864-1913), σ. ΙΙΙ-V και τ.2 (1864-1913), Ρέθυμνο: Γραφοτεχνική 1990, σ. 19-30, και 225-[232].

Το έργο ξεκίνησε το Σεπτέμβριο του 2017, ένα χρόνο μετά τον εορτασμό της επετείου των 150 χρόνων από την ολοκαύτωση του Αρκαδίου, χρηματοδοτούμενο αρχικά από την Ιερά Μητρόπολη Ρεθύμνης Αυλοποτάμου και τον τότε μητροπολίτη και σήμερα Αρχιεπίσκοπο Κρήτης κ. Ευγένιο και από τον Σεπτέμβριο του 2020 έως και τον Απρίλιο του 2022 από την Περιφέρεια Κρήτης, ως ειδικό πρόγραμμα με τίτλο: «Έρευνα, επιστημονική τεκμηρίωση, ηλεκτρονική καταγραφή και προβολή στο διαδίκτυο ιστορικών μαρτυριών για την Κρητική Επανάσταση 1866-1869 και το Ολοκαύτωμα του Αρκαδίου», με όλα τα προβλήματα που δημιούργησε ο Covid 19.

Η χρηματοδότηση αφορούσε αποκλειστικά στην απασχόληση μιας μικρής ομάδας μεταπτυχιακών φοιτητών της νεότερης ελληνικής και οθωμανικής ιστορίας και μίας φιλόλογου, υποψήφιας διδάκτορος του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης,⁸⁵ οι οποίοι, με επιστημονικούς υπευθύνους τους αναπληρωτές καθηγητές του Τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας Γιάννη Κοκκινάκη και Ελευθερία Ζέη, την ομότιμη σήμερα καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής εκπαίδευσης, Ελπίνικη Νικολουδάκη Σουρή, και με την καθοδήγηση των Κλειστών Συλλογών της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης σε θέματα επιλογής των έντυπων και ηλεκτρονικών πηγών για την άντληση βιβλιογραφικών και άλλων δεδομένων, και εκπαίδευσης στην καταλογογράφηση των ποικιλόμορφων τεκμηρίων, ανέλαβαν να καταλογογραφήσουν ηλεκτρονικά το corpus των βιβλιογραφικών λημμάτων που εμπεριείχαν οι έντυπες βιβλιογραφίες και να το εμπλουτίσουν με νέο βιβλιογραφικό υλικό.

Για την άντληση αυτού του υλικού χρησιμοποιήθηκαν:

1. ο κατάλογος της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης, που προσέφερε, εξ αρχής, έτοιμη, μια σημαντική βιβλιογραφία για την περίοδο, χάρη στις πλούσιες και ήδη καταλογογραφημένες έντυπες και αρχειακές συλλογές κρητολογικού ενδιαφέροντος που το ίδρυμα διαθέτει:
2. ο ηλεκτρονικός κατάλογος της Ελληνικής Βιβλιογραφίας του 19^{ου} αιώνα που υποστηρίζεται από το Βιβλιολογικό Εργαστήρι Φίλιππος Ηλιού: https://www.benaki.org/index.php?option=com_landings&view=filippos_iliou&Itemid=874&lang=el
3. οι ηλεκτρονικοί κατάλογοι των Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών και των άλλων Βιβλιοθηκών της Ελλάδας προσεγγιζόμενοι είτε μέσω της μηχανής ταυτόχρονης αναζήτησης *Ζέφυρος* και του συλλογικού καταλόγου είτε με ξεχωριστές επισκέψεις στους ιδιαίτερους ηλεκτρονικούς καταλόγους τους
4. ο Ηλεκτρονικός Εικονικός Κατάλογος της Καρλσρούης, Karlsruhe Virtueller Katalog (KVK)] πολύτιμο υπερεργαλείο, το οποίο συστήθηκε το 1996 από το Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Καρλσρούης (KIT) και προσφέρει τη δυνατότητα ταυτόχρονης αναζήτησης σε πολλές σημαντικές ανά τον κόσμο Βιβλιοθήκες και συνεργατικά σχήματα καταλόγων, καθώς και σε ψηφιακές βιβλιοθήκες και καταλόγους παλαιο-βιβλιοπωλείων: <https://kvk.bibliothek.kit.edu>

⁸⁵ Στη δημιουργία της Ηλεκτρονικής Βιβλιογραφίας συμμετείχαν η υποψήφια διδάκτωρ του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, φιλόλογος Άννα Μαρία Γεωργούση, οι μεταπτυχιακοί του Τομέα Ιστορίας Νεοτέρων Χρόνων Νίκος Καστρινάκης, Δαμιανός Κομματάς, Μαρία Σκουλά και Βασίλης Σουλιώτης Ερμόλαος Καρακλίδης, μεταπτυχιακός φοιτητής του Τομέα Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών, με μητρική γλώσσα τη ρωσική και γνώσεις και άλλων σλαβικών γλωσσών και Μελίνα Μανουρά, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του ίδιου Τομέα.

5. το εξαιρετικά χρήσιμο, παρά τις τεχνολογικές του ατέλειες, ψηφιοποιημένο από τις μικροταινίες αρχείο των εφημερίδων της Βιβλιοθήκης της Βουλής, από το οποίο επιλέχθηκαν κι αποδελτιώθηκαν εφημερίδες της περιόδου: https://library.parliament.gr/Portals/6/doc/microfilms_catalog2022s.pdf
6. η ψηφιακή βιβλιοθήκη της Google : <https://books.google.com/>
7. η ψηφιακή βιβλιοθήκη Internet Archive: <https://archive.org/>
8. η ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας, πιο γνωστή ως Gallica: <https://gallica.bnf.fr/accueil/fr/content/accueil-fr?mode=desktop>
9. Τα ελληνικά ψηφιακά αποθετήρια και ιδιαίτερα τα ψηφιακά αποθετήρια *Πλειάς* <https://pleias.lis.upatras.gr> και *Κοσμόπολις* <https://kosmopolis.library.upatras.gr> του Πανεπιστημίου της Πάτρας
10. Το ψηφιακό αποθετήριο Salt Research και η ψηφιοποιημένη σε αυτό συλλογή γαλλόγλωσσων εφημερίδων που εκδόθηκαν στην οθωμανική αυτοκρατορία, δημιουργημένη στα πλαίσια συνεργατικού προγράμματος ανάμεσα στη Βιβλιοθήκη Atatürk της Κωνσταντινούπολης, την Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας και το Γαλλικό Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/1372>
11. Οι συνδρομητικές βάσεις δεδομένων της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης
12. Τα ηλεκτρονικά περιοδικά που διατίθενται από τη Βιβλιοθήκη του ίδιου πανεπιστημίου.

Χρησιμοποιώντας τα προαναφερόμενα εργαλεία αναζήτησης και, βεβαίως, με τη συστηματική μελέτη των πηγών, είτε σε φυσική είτε σε ηλεκτρονική μορφή, οι μεταπτυχιακοί φοιτητές του προγράμματος κατάφεραν να εντοπίσουν και να κάνουν εύκολα προσβάσιμα γνωστά και άγνωστα μέχρι σήμερα βιβλιογραφικά δεδομένα, εμπλουτίζοντας, διορθώνοντας τις γνώσεις μας και ανανεώνοντας το ενδιαφέρον μας γι' αυτή την κρίσιμη σελίδα της τοπικής και εθνικής ιστορίας. Και καθώς είχαν επιλεγεί επί τούτου δύο μεταπτυχιακοί φοιτητές οθωμανικής ιστορίας, εκ των οποίων ο ένας ήταν Πόντιος παλινοστήσας από την πρώην Σοβιετική Ένωση, εμπλουτίστηκε περαιτέρω ο θησαυρός πληροφοριών με την οθωμανική και τούρκικη βιβλιογραφία που φωτίζει την πρόσληψη της κρητικής επανάστασης του 1866-1869 από την οθωμανική πλευρά, και τη διαχείρισή της από τη σύγχρονη τουρκική βιβλιογραφία και τον σλαβόφωνο κόσμο.

Οι ηλεκτρονικές εγγραφές που δημιουργήθηκαν, καταχωρήθηκαν αρχικά στον ηλεκτρονικό κατάλογο της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης σε MARC 21. Στη συνέχεια, αφού διορθώθηκαν, μεταγγίστηκαν στη *Βιβλιοθήκη των Νεοελληνικών Σπουδών Ανέμη* μετατρέπομενες αυτόματα σε Dublin Core στοιχειοθετώντας ιδιαίτερη συλλογή.

Με τη μέθοδο αυτή συγκροτήθηκε ένα εύχρηστο βιβλιογραφικό εργαλείο ανοιχτής πρόσβασης που έχοντας σωρεύσει ένα σημαντικό βιβλιογραφικό θησαυρό για την συγκεκριμένη περίοδο, έρχεται να εκσυγχρονίσει τα μέχρι πρότινος ισχύοντα δεδομένα συνδέοντας τις βιβλιογραφικές πληροφορίες με το αντίστοιχο ψηφιοποιημένο αρχείο σε εγγραφές που δεν υπάρχουν πνευματικά δικαιώματα ή όπου τα πνευματικά δικαιώματα έχουν παραχωρηθεί, καθώς αναπτύσσεται συστηματική αλληλογραφία με τους συγγραφείς για την παραχώρηση των δικαιωμάτων τους και την ψηφιοποίηση και ανάρτηση των έργων τους στη συγκεκριμένη συλλογή της *Ανέμης*.

Η Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία της Κρητικής Επανάστασης 1866-1869 που σήμερα παρουσιάζουμε, αποτελείται από 1581 ηλεκτρονικές εγγραφές, οι οποίες αντιστοιχούν σε μονογραφίες, πολύτομα έργα, περιοδικά, χειρόγραφα, όπως τα αυτόγραφα τετράδια με σημειώσεις και σχέδια επιστολών του Στυλιανού Μ. Παπαδάκη (1840-1914), το εικονογραφημένο χειρόγραφο, βασισμένο στο έργο του Παντελή Πρεβελάκη *Παντέρμη*

Κρήτη, προερχόμενο από το προσωπικό αρχείο του συγγραφέα που απόκειται στη Βιβλιοθήκη μας, γραφικό υλικό, ανάμεσα στο οποίο και μια σπάνια φωτογραφία από το αρχείο του δικηγόρου και γραμματέα του Βενιζέλου Ερρίκου Μοάτσου τραβηγμένη από τον φωτογράφο Α. Ζ. Βλαχάκη που απαθανατίζει τον αποκλεισμό της Σύρου από τον Hobart πασά.

Πέρα όμως από αυτά τα εντυπωσιακά και μοναδικά τεκμήρια, αξίζει να υπογραμμιστεί ότι στην Ηλεκτρονική βιβλιογραφία για την Κρητική επανάσταση 1866-1860 έχει καταχωρηθεί το σύνολο της ελληνικής γνώστης ως σήμερα για το θέμα γραμματείας που εκδόθηκε στον 19^ο αιώνα. Τα εύσημα γι' αυτό το επίτευγμα ανήκουν εν πολλοίς στην *Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία του 19^{ου} αιώνα που στηρίζει το Βιβλιολογικό Εργαστήρι Φίλιππος Ηλιού*. Χάρη σ' αυτή τη βάση συμπληρώθηκαν τα βιβλιογραφικά κενά του ηλεκτρονικού καταλόγου της Βιβλιοθήκης μας, οποίος, όπως ειπώθηκε, είναι ιδιαίτερα πλούσιος σε τεκμήρια που αφορούν στην Κρητική επανάσταση του 1866-1869.

Το βιβλιογραφικό corpus που προσφέρουμε, συμπληρώνεται με σημαντικότερο αριθμό άρθρων, που αποτελούν προϊόν συστηματικής αποδελτίωσης ελληνικών περιοδικών και ημερολογίων της περιόδου από το 1866 μέχρι και το 1900, μεταγενέστερων ιστορικών περιοδικών, συμπεριλαμβανομένων κι όλων των κρητολογικών, καθώς και επιλεγμένων εφημερίδων από τον σύγχρονο με την επανάσταση ελληνικό και οθωμανικό τύπο, που προσφέρονται σε ψηφιακή μορφή και σε ελεύθερη πρόσβαση κυρίως από τη Βιβλιοθήκη της Βουλής και από τη Salt Research.

Μέχρι σήμερα έχουν αποδελτιωθεί συστηματικά οι εφημερίδες: *Εθνοφύλαξ*, *Αλήθεια*, *Αιών*, *Herald Levant*, έχουν εντοπιστεί σχετικά άρθρα στα περιοδικά εποχής *Εθνικόν Ημερολόγιον*, *Εθνική Βιβλιοθήκη*, *Εστία*, *Πανδώρα*, *Αττικόν Ημερολόγιον*, ενώ έχουν αλιευτεί πολλά δεδομένα από άλλα ψηφιοποιημένα έντυπα του περιοδικού και ημερήσιου τύπου ελληνικού και ξενόγλωσσου με αναζητήσεις βάσει λέξεων κλειδιών στις ψηφιακές βιβλιοθήκες που έχουν προαναφερθεί.

Το υλικό που δεν ανήκει στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και μας ενδιαφέρει, έχουμε επιλέξει να το εισάγουμε στο βιβλιογραφικό μας σύστημα παραπέμποντας με υπερσυνδέσμους στις ιστοσελίδες των φορέων που το προσφέρουν. Πρόκειται για πολιτική που σέβεται τη δουλειά των συναδέλφων, όμως εμφολωρεί τον κίνδυνο της αδυναμίας πρόσβασης, εάν εξ απροόπτου καταστεί ανενεργός ο υπερσύνδεσμος.

Έχει επίσης αρχίσει η έρευνα για τον εντοπισμό χαρακτηριστικών, γελοιογραφιών, χαρτών, και φωτογραφιών, ώστε να δοθεί μια σημαντική, και εύληπτη στην εποχή μας, εποχή που λόγος φθίνει, μαρτυρία για την Κρητική Επανάσταση. Έχουν ήδη εντοπιστεί οι πρώτες εγχάρακτες απεικονίσεις των πρωταγωνιστών της περιόδου σε ελληνικά ημερολόγια της εποχής, καθώς και ελάχιστες σπάνιες φωτογραφικές απεικονίσεις.

Η Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία της Κρητικής Επανάστασης, 1866-1869 που σήμερα δημοσιοποιείται είναι έργο εν προόδω. Το Πανεπιστήμιο Κρήτης με τους Τομείς Ιστορίας Νεοτέρων Χρόνων και Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών, τους φιλόλογους των Τμημάτων Φιλολογίας και Παιδαγωγικών, καθώς και η Βιβλιοθήκη του Ιδρύματος οφείλει να τη στηρίζει και να την εμπλουτίζει διαρκώς. Το ίδιο και η τοπική κοινωνία. Οι μέχρι τώρα χρηματοδοτήσεις των μεταπτυχιακών φοιτητών από την Ιερά Μητρόπολη Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου και από την Περιφέρεια Κρήτης επικύρωσαν εμπράκτως την υποστήριξη του εγχειρήματος τής από κοινού δημιουργίας ενός εύχρηστου και έγκυρου εργαλείου βιβλιογραφικής πληροφόρησης για την ιστορική έρευνα και την προβολή της τοπικής ιστορίας.

Το έργο έχει χρησιμοποιηθεί ήδη για τη συγγραφή πρωτότυπων μελετών, πράγμα που ήταν και ένας από τους στόχους κι αυτό χαροποιεί ιδιαίτερα όλους όσους συνεργάστηκαν για τη δημιουργία του και συνεχίζουν τον εμπλουτισμό του.⁸⁶

Η μακροχρόνια επίσης στενή συνεργασία της Βιβλιοθήκης με τα Τμήματα του Πανεπιστημίου Κρήτης και τους μεταπτυχιακούς φοιτητές τους αναβάθμισε το ρόλο της, καθιστώντας την ισότιμο συνοδοιπόρο σε επιστημονικά προγράμματα που προάγουν και διαχέουν τη γνώση σε ευρύτερα κοινωνικά σύνολα. Οι φοιτητές, τέλος, απέκτησαν γνώσεις και ψηφιακές δεξιότητες χρήσιμες για την επιστημονική τους συγκρότηση. Όλοι οι συμμετέχοντες απολαύσαμε τη μεταξύ μας συνεργασία, αν και γνωρίζουμε ότι τέτοιου είδους έργα χρειάζονται διαρκή εμπλουτισμό και αναβαθμίσεις συστημάτων ώστε να γίνουν το ίδιο δελεαστικά με ανάλογα εργαλεία που αυτή τη στιγμή είναι σε χρήση ανά τον κόσμο, με κορυφαία, κατά τη γνώμη μου, παραδείγματα την *Εικονική Βιβλιογραφία των Γερμανικών Κρατιδίων* *Virtuelle Deutsche Landesbibliographie* <https://kvk.bibliothek.kit.edu/vdl/>, τη *Βαυαρική Βιβλιογραφία* *Bayerische Bibliographie* <https://www.bayerische-bibliographie.de> την *Εθνική Ιστορική Βιβλιογραφία της Ιταλίας* *Giunta Centrale per gli Studi Storici* <https://www.gcss.it/bsn/>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δετοράκης, Θεοχάρης Ε., «Βιβλιογραφία κρητικής ιστορίας», περ. *Παλίμψηστον*, τχ.3 (1986), σ. 221-224.

Γρηγοράκης, Μιχάλης, «Συμβολή στη Βιβλιογραφία της Κρητικής Επανάστασης του 1866-1869», εφ. *Παρατηρητής*, 19-24 Μαρτίου 1966.

Εκκεκάκης, Γ. Π., *Τα κρητικά βιβλία : σχεδίασμα κρητικής βιβλιογραφίας*, τ.1 (1499-1863) Ρέθυμνο : Γραφοτεχνική Κρήτης Α.Ε., 1991, τ.2 (1864-1913), Ρέθυμνο: Γραφοτεχνική 1990.

Παντελής Πρεβελάκης, *Παντέρμη Κρήτη. Χρονικό του σηκωμού του 66*, Αθήνα 1945, σ. θ' - ια'.

Καλλιβρετάκης, Λεωνίδας, *Η ζωή και ο θάνατος του Γουσταύου Φλουράνης*, Αθήνα : Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 1998.

¹Σπαχής, Εμμανουήλ Β., *Συμβολή εις την κρητικήν βιβλιογραφία 1554-1996*, Αθήναι 1966, σ. 16-21.

Τωμαδάκης, Ν. Β., «Συμβολή εις την βιβλιογραφίαν των κρητικών επαναστάσεων, Β. Βιβλιογραφία της επανάστασης 1866-1869», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών*, τχ.2 (1939), σ. 198-238.

⁸⁶ Θα αναφέρω μόνο την ανακοίνωση του Αλέξη Πολίτη, ομότιμου καθηγητή Νεοελληνικής Φιλολογίας, του Πανεπιστημίου Κρήτης, «Κρήτη και εθνικοί αγώνες 1821-1869. Το καθρέφτισμά τους στη λογοτεχνία: ποίηση, ρίμες, αναγνώστες», *III' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο (Άγιος Νικόλαος, 5-9 Οκτωβρίου 2022)*. |